

TOMASZ ADAM KASTEK

**„OBWAROWANIA LEWOBRZEŻNEGO WROCŁAWIA W XIII-XIV W.
NA PODSTAWIE BADAŃ POŁUDNIOWEGO PASA
ZEWNĘTRZNEGO OBWODU OBRONNEGO”**

Badania archeologiczno-architektoniczne, prowadzone w ciągu ostatnich 30. lat w południowej części Wrocławia przyniosły ogromny przyrost wiedzy na temat obronności ówczesnego miasta. Pojawienie się nowych odkryć pozwoliło jeszcze raz przeanalizować rozwój najstarszych obwarowań miejskich lewobrzeżnego Wrocławia, również w kontekście przemian lokacyjnych stolicy Śląska.

W XIII wieku, jak i w pierwszej połowie XIV wieku, na terenach Wrocławia lewobrzeżnego pojawiły się dwa pierścienie murów obronnych. Wewnętrzny, wzniesiony w XIII wieku oraz zewnętrzny, którego budowa trwała od 1299 r. do 1358 r., co zostało zarejestrowane w księgach podatkowych. Wiedza o powstaniu i rozwoju tych obwarowań oparta była do lat 90. XX w., na publikacjach Kurta Bimlera i wielu przedwojennych badaczy. Rozbiórka obwarowań i fortyfikacji Wrocławia w wyniku decyzji Hieronima Bonaparte w 1807 r., spowodowała zachowanie się do naszych czasów niewielkiego fragmentu średniowiecznego systemu obronnego.

Niepełna wiedza na temat obwarowań XIII- i XIV-wiecznych spotęgowana została brakiem informacji na temat początków przemian lokacyjnych lewobrzeżnego Wrocławia. Przeprowadzona przez księcia Bolesława Rogatkę lokacja w 1242 r. oraz powtórna lokacja w 1261 r., w czasach księcia Henryka III Białego i jego brata Władysława, biskupa salzburskiego nie wyznaczały momentu powstania obwarowań miejskich. W akcie lokacyjnym z 1261 r. jest jedynie wzmianka o obecności muru miejskiego.

Od lat 50 XX w. wzdłuż granic lewobrzeżnego ośrodka miejskiego Wrocławia zaczęto odkrywać nawarstwienia ziemno-piaszczysto-faszynowe. Po raz pierwszy zostały one zidentyfikowane przez archeologa Józefa Kaźmierczyka w 1957 r. między na dziedzińcu uniwersyteckim, przy kościele p.w. św. Jakuba, przy kościele św. Barbary i przy jedynej zachowanej baszcie wewnętrznego muru obronnego Wrocławia, koło Hali Targowej. Były one stratygraficznie starsze od postawionego na nich muru, datowanego na około połowę XIII w.

Wskutek intensywnych prac budowlanych prowadzonych od 1994 r. w południowym pasie zabudowy Starego Miasta również zaczęto odkrywać podobne nawarstwienia. Znajdowały się one pod zewnętrznymi murami obronnymi z ok. 1300 r. Do wykopów, które wniosły najwięcej do ustaleń stratygrafii wałów ziemnych i murów miejskich należały: pl. Teatralny i ul. Świdnicka (badania 2005-2006), pl. Wolności (2007-2009), ul. Zamkowa (2014-2016), ul. Włodkowica 4, 6, 12, 13, 16, 18, ul. Krupnicza, ul. P. Skargi (skrzyżowanie ul. Teatralną i skrzyżowanie z ul. Nową), ul. Nowa.

Nawarstwienia te zidentyfikowano jako pozostałości wału ziemno-piaszczysto-faszynowego i najstarszej fosy. Wał ziemny o szerokości u podstawy do 15-16 m i wysokość do 4,5 m powstawał w wyniku kopania fosy i odkładania urobku piaszczystego na wcześniej

wyrównany teren, gleby bielicowej. Stabilizację jego stanowiły gałęzie i konary, którymi przekładane były warstwy piasku. Fosa pierwotnie miała przekrój „V-kształtny”, dopiero w XIV-XV w. wypłycała się i poszerzyła się. Obwarowania te pełniły również funkcję przeciwpowodziową. Po pewnym czasie stały się podstawą, na której postawiono ceglane mury miejskie – w latach 40.-60. XIII w. na wale zamykającym osadnictwo lewobrzeżne od strony północnej i wschodniej, natomiast ok. 1300 r. na wale zamykającym je od strony południowej i zachodniej. Wyznaczyły one zewnętrzne granice Starego Miasta. Funkcjonowaniu najstarszych obwarowań miejskich o formie wału ziemno-piaszczysto-faszynowego wraz z fosą towarzyszyło zagospodarowywanie całego obszaru ówczesnego miasta. Wyniki badań stały się podstawą do nowego spojrzenia na rozwój miasta lewobrzeżnego oraz powstawanie i rozwój obwarowań miejskich średniowiecznych

Odkrycia wału ziemno-piaszczysto-faszynowego w lewobrzeżnym Wrocławiu, stratygraficznie najstarszego dzieła obronnego, wskazują na możliwość powiązania go procesem lokacyjnym, który rozpoczął się za Henryka I Brodatego. Źródła archeologiczne coraz częściej potwierdzają zagospodarowanie terenów leżących wewnątrz wspomnianego wału ziemnego a poza XIII-wiecznym murem obronnym, już w pierwszej połowie XIII wieku. Na ten sam czas można datować powstanie rzeczonoego wału na podstawie stratygrafii (wkopania wań wewnętrznego muru miejskiego z lat 40.-60. XIII w.) oraz odnalezionych artefaktów – podków i ceramiki. Przebieg wału oraz czas jego powstania w wysokim stopniu potwierdzają hipotezę wielkiej lokacji Wrocławia zaproponowaną przez Jerzego Rozpędowskiego. Zakładała ona, iż za czasów księcia Henryka I powstał wielki organizm miejski o regularnym, szachownicowo-blokowym planie. Założenie urbanistyczne upadło po najeździe tatarskim, kiedy to znacznie okrojone terytorium opasał XIII-wieczny mur obronny, przy czym jego północne i wschodnie odcinki postawiono na starszym wale. Na przedpolu skurczonego miasta pozostawiono wówczas osadnictwo *ante civitatem infra fossata prime locationis*. Dopiero lokacja 1261 r. ponownie przyłączyła te tereny wraz z mieszkańcami do Wrocławia, a o ich bezpieczeństwo zadbano wznosząc ok. roku 1300 ceglane mury obronne. Ich fundamenty zostały wkopane w południowe i zachodnie odcinki starego wału.

W wewnętrznym murowanym obwodzie miejskim powstało sześć bram miejskich: Oławska I, Świdnicka I, Ruska, św. Mikołaja I i Odrzańska oraz znajdująca się bliżej zamku lewobrzeżnego, późniejsza pomocnicza Brama Cesarska. Brama Piaskowa - powstała w miejscu baszty łupinowej w momencie pojawienia się XIV-wiecznego muru miejskiego. Od wschodu, w XIII w. powstała jeszcze brama Ceglarska, łącząca Stare Miasto z Nowym, lokowanym w 1263 r. Obwód ten uzyskał podwójny - po południowej i pojedynczy od zachodu - pas murów miejskich zwanych międzymurzem. Powstało wtedy ok. 62 baszt łupinowych o przekroju czworokątnym, rozstawionych co 28-30 m (wyjątkowo do 35 m). Całość zamknięta została fosą, wewnętrzną tzw. „Czarną Oławą”, której uruchomienie nastąpiło w 1291 r. poprzez wpuszczenie wód rzeki Oławy do jej koryta. W tym czasie, tj. za panowania Henryka IV Probusa, rozpoczęta została budowa kolejnego zamku lewobrzeżnego na terenie Arsenału, nieukończonego z powodu śmierci księcia.

Pod koniec XIII w., bo już z 1299 r. wzniesiono nowy, zewnętrzny, murowany obwód, który budowano aż do 1358 r. W nowym obwodzie, o wysokości kurtyny muru ok. 7,0 m i

grubości ścian 1,1-1,5 m, pojawiły się nowe bramy miejskie: Oławska II, Sakwowa, Świdnicka II, Mikołajska II, z czego Brama Świdnicka II i Oławska II zostały dość dobrze rozpoznane. Powstała, wspomniana już, nowa Brama Piaskowa i przebudowana została Brama Odrzańska. Wzniesiono ok. 51 baszt łupinowych o przekroju półokrągłym i czworokątnym. O istnieniu baszt wielobocznych dowiadujemy się tylko z planów widokowych Wrocławia. Rozmieszczone zostały w odległości od ok. 30,5 do 36,0 m, a w skrajnym przypadku - 71 m. Ilość oraz typ baszt stanowi jeden z problemów badawczych architektury *militaris* zwłaszcza, że w zachodnim biegu muru pojawiła się nietypowa, zdwojona baszta, której istnienia nie potwierdza historyczna dokumentacja graficzna. Analiza XIV-wiecznego obwodu jest podstawą do wykonania korekty przebiegu tych obwarowań na południu miasta w stosunku do obecnej rekonstrukcji.